

Covid-19'la geçirilen bir yıldan dersler

Yuval Noah HARARİ

Yazının Orijinali: FINANCIAL TIMES

Yazar: Yuval Noah Harari

Çeviri: Büşra Elif Özçelik

<http://www.mucerret.com/yazarlar/covid-19la-gecirilen-bir-yildan-dersler/>

Yuval Noah HARARİ

Covid ile geçirdiğimiz bir yılı, tarihsel perspektifle nasıl değerlendirebiliriz? Pek çok insan, koronavirüsün hayatımızdan aldığı şeylerin, insanlığın doğanın gücü karşısında çaresiz olduğunu gösterdiğine inanıyor. Fakat aslında 2020, insanlığın çaresiz bir durumda olmadığını göstermiştir. Çünkü salgınlar artık doğanın kontrol edilemeyen güçleri değildir. Bilim, salgınları kontrol edilebilir problemlere dönüştürmüştür.

Öyleyse neden bu kadar çok ölüm ve acı yaşandı? Sebebi, alınan kötü siyasi kararlardır.

Önceki dönemlerde insanların, Kara Ölüm Veba ile karşı karşıya kaldıklarında, buna neyin sebep olduğu veya nasıl durdurulabileceği hakkında hiçbir fikirleri yoktu. 1918 gribi patladığında, dünyadaki en iyi bilim adamları bu ölümcül virüsü tanımlayamadılar, yapılmaya çalışılan önlemlerin çoğu hiçbir işe yaramadı ve etkili bir aşı geliştirme girişimleri boşa çıktı.

Covid-19, tüm bunlardan çok farklı. Potansiyel yeni bir salgınla ilgili ilk alarm Aralık 2019'un sonunda verildi. 10 Ocak 2020'ye kadar, bilim adamları yalnızca söz konusu virüsü

izole etmekle kalmayıp, aynı zamanda genomunu sıraladı ve elde ettikleri bilgileri çevrimiçi olarak yayınladı. Birkaç ay içinde, hangi önlemlerin enfeksiyon zincirlerini yavaşlatıp durdurabileceği netleşti. Bir yıldan kısa bir süre içinde ise birkaç etkili aşı seri üretime girdi. İnsanlar ve patojenler arasındaki savaşta, insan hiç bu kadar güçlü olmamıştı.

Hayatı çevrim içine taşımak

Biyoteknolojinin eşi görülmemiş başarılarının yanı sıra, Covid ile geçirdiğimiz bu yıl, bilgi teknolojisinin gücünü de gösterdi. Önceki dönemlerde insanlık, salgınları nadiren durdurabiliyordu çünkü insanlar enfeksiyon süreçlerini göremiyordu ve uzun süreli karantinaların ekonomik maliyeti oldukça yıkıcı etkiler doğuruyordu. 1918’de gribe yakalanan insanları karantinaya alabilirdiniz, ancak semptomları kısmi olarak gösteren taşıyıcıların hareketlerini izleyemezsiniz. Ve bir ülkenin tüm nüfusuna birkaç hafta evde kalmasını emrettiğiniz durumda, bu ekonomik yıkıma, sosyal çöküşe ve kitlesel açlığa neden olurdu.

Buna karşılık, 2020’de dijital gözetim, vakaları tespit etmeyi çok daha kolay hale getirdi, bu da karantinanın daha etkili olması anlamına geliyordu. Daha da önemlisi, otomasyon ve internet, en azından gelişmiş ülkelerde uzun süreli karantinaları uygulanabilir hale getirdi. Gelişmekte olan dünyanın bazı bölgelerinde yaşanan deneyimler hala geçmişteki felaketleri anımsatırken, gelişmiş dünyanın çoğunda dijital devrim her şeyi değiştirdi.

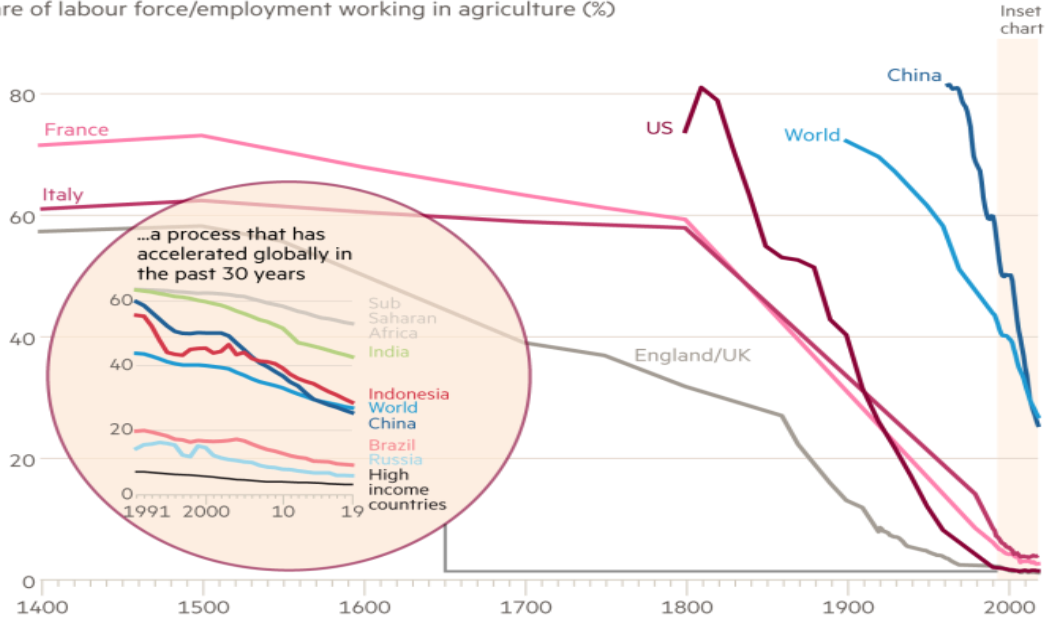
Bir an için tarımı düşünelim. Binlerce yıl boyunca gıda üretimi insan emeğine dayanan bir sektördü ve insanların yaklaşık yüzde 90’ı tarımla hayatını devam ettiriyordu. Bugün gelişmiş ülkelerde bu durum tamamen değişti. ABD’de insanların yalnızca yüzde 1,5’i tarımda çalışıyor, ancak bu oran sadece ABD vatandaşlarını besleyen değil, aynı zamanda ABD’yi önde gelen bir gıda ihracatçısı yapan bir orandır. Tarım işleri, asla hastalanmayacak makineler tarafından yapılır. Bu nedenle, karantinaların tarım üzerinde oldukça küçük bir etkisi vardır.

Veba salgını sırasında bir buğday tarlası hayal edin. Çiftçilere hasat zamanı evde kalmalarını söylerseniz onları aç bırakmış olursunuz. Çiftçilere gelip hasat yapmalarını söylerseniz de vebayı birbirlerine bulaştırabilirler. Ne yapardınız?

Şimdi 2020’de aynı buğday tarlasını hayal edin. Tek bir GPS kılavuzlu biçerdöver, tüm tarlayı çok daha yüksek verimlilikle ve sıfır enfeksiyon riski ile hasat edebilir. 1349’da ortalama bir çiftçi günde yaklaşık 5 kile(bir ölçü birimi) biçerken, 2014’te bir biçerdöver günde 30.000 kile hasat etmiştir. Sonuç olarak, Covid-19’un buğday, mısır ve pirinç gibi temel mahsullerin küresel üretimi üzerinde önemli bir etkisi olmamıştır.

Human innovation has mechanised the production of food...

Share of labour force/employment working in agriculture (%)

Sources: Our World in Data; Bank of England; Angus Maddison; DB Grigg; Stanley Lebergott; World Bank since 1991
© FT

Tüm bunlarla birlikte, insanları beslemek için tahıl hasadı yeterli değildir. Ayrıca bu hasadı binlerce kilometre uzağa taşımanız gerekir. Tarihin büyük bölümünde ticaret, salgınların yayılmasında öncü rollerden birini oynamıştır. Ölümcül patojenler, ticaret gemileri ve uzun mesafeli karavanlarla dünyanın dört bir yanını dolaşmıştır. Örneğin Veba, İpek Yolu boyunca Doğu Asya'dan Orta Doğu'ya geçmiş ve daha sonra Ceneviz ticaret gemileri ile Avrupa'ya taşınmıştır. Ticaret böylesine ölümcül bir tehdit oluşturuyordu, çünkü her vagonun bir diğer vagona ihtiyacı vardı ve kalabalık gemiler ve hanlar hastalığın yuvalarıydı.

Aynı zamanda, yüzlerce turist ve yolcu dolu uçaklar ve yolcu gemileri Covid-19'un yayılmasında büyük rol oynamıştır. Ancak turizm ve seyahat, ticaret için gerekli değildir. Turistler evde kalabilir ve iş adamları Zoom üzerinden görüşebilirken, otomatik hayalet gemiler ve neredeyse insansız trenler küresel ekonominin hareket etmesini sağlayabilir. Bu nedenle, uluslararası turizm hacmi 2020'de düşerken, küresel deniz ticareti hacmi yalnızca yüzde 4 azalmıştır.

Dijitalleşmenin hizmet sektörü üzerinde daha da derin bir etkisi olmuştur. 1918'de ofislerin, okulların, mahkemelerin veya kiliselerin kapalıyken de işlemeye devam edebileceği düşünülemezdi. Öğrenciler ve öğretmenler evlerine sınırlarsa, dersleri nasıl verebilirdiniz? Bugün bunun cevabını biliyoruz.

1918'de insanlık yalnızca fiziksel dünyada yaşıyordu ve ölümcül grip virüsü bu dünyayı ele geçirdiğinde, insanlığın kaçacak yeri kalmamıştı. Bugün ise çoğumuz iki dünyada yaşıyoruz;

fiziksel ve sanal. Koronavirüs fiziksel dünyada dolaştığında, birçok insan hayatlarının çoğunu virüsün ulaşamayacağı sanal dünyaya taşıdı.

Elbette insanlar hala fiziksel varlıklardır ve her şey dijitalleştirilemez. Covid yılı, birçok düşük ücretli mesleğin insan hayatını sürdürmede oynadığı hayati rolü vurguladı: hemşireler, temizlik işçileri, kamyon şoförleri, kasiyerler, teslimat görevlileri. Her medeniyetin barbarlığa sadece üç öğün uzaklıkta olduğu sık sık söylenir. 2020’de teslimat yapan işçiler, medeniyeti hala ayakta tutarlardı.

Ya İnternet Durursa?

İnsanlar, faaliyetlerini çevrimiçi ortamlarda dijitalleştirirken ve değiştirirken, bu durum bizi yeni tehnelere maruz bırakabilir. Fiziksel bir köprüde olan trafik miktarını aniden arttırsak, trafik sıkışıklığı ve hatta köprünün çökmesini öngörebiliriz. 2020’de okullar, ofisler ve kiliseler neredeyse bir gecede çevrimiçi olarak değişti, ancak internette bir problem yaşanmadı.

Dolayısıyla, 2020’den sonra, tüm bir ülkenin fiziksel olarak durduğunda bile hayatına devam edebileceğini biliyoruz. Şimdi ise dijital altyapımız çökerse ne olacağını hayal etmeye çalışalım.

Bilgi teknolojisi bizi organik virüslere karşı daha dirençli hale getirirken aynı zamanda bizi kötü amaçlı yazılımlara ve siber savaşa karşı çok daha savunmasız hale getirmiştir. Birçok insan sık sık şu soruyu soruyor: “Bir sonraki Covid ne olacak?” Dijital altyapımıza yönelik bir saldırı, önde gelen tahminlerden birisidir. Koronavirüsün dünyaya yayılması ve milyonlarca insanı etkilemesi birkaç ay sürmüştür. Peki, dijital altyapımız bir günde çöküp, okullar ve ofisler çevrimiçi olarak hızla değişebilse de, e-postadan geleneksel postaya geri dönmeniz ne kadar zaman alır?

Ne dikkate alınmalı?

Covid yılı, bilimsel ve teknolojik gücümüzün daha da önemli bir sınırını ortaya çıkardı. Bilim, hiçbir şekilde siyasetin yerini alamaz. Siyasette karar verirken birçok alanı ve değeri dikkate almalıyız. Hangi çıkarların ve değerlerin daha önemli olduğunu belirlemenin bilimsel bir yolu olmadığından, ne yapmamız gerektiğine karar vermenin de bilimsel bir yolu yoktur.

Örneğin, karantina uygulanmasına karar verirken şu soruyu sormak yeterli değildir: “Karantina uygulamazsak kaç kişi Covid-19’a yakalanır?”. Ayrıca şu soruları da sormalıyız: “Söz konusu bir karantinada kaç kişi depresyon yaşar? Kaç kişi kötü beslenmeden hastalanır? Kaç kişinin eğitimi aksayacak veya işini kaybedecek? Kaç kişi eşi tarafından dövülecek veya öldürülecek?”

Tüm verilerimiz doğru ve güvenilir olsa bile, her zaman şunu sormalıyız: “Neyi dikkate alıyoruz? Neyin dikkate alınacağına kim karar veriyor? Rakamları birbirine göre nasıl değerlendiririz?” Bu, bilimsel olmaktan çok politik bir görevdir. Tıbbi, ekonomik ve sosyal konuları dengelemesi ve kapsamlı bir politika ortaya koyması gerekenler ise siyasetçilerdir.

Benzer şekilde, mühendisler karantinada çalışmamıza yardımcı olan yeni dijital platformlar ve enfeksiyon zincirlerini kırmamıza yardımcı olan yeni gözetim araçları yaratıyorlar. Ancak dijitalleşme ve gözetim altında tutulma, mahremiyetimizi tehlikeye atıyor ve benzeri görülmemiş totaliter rejimlerin ortaya çıkmasının neden oluyor. 2020’de kitlesel gözetleme hem daha meşru hem de daha yaygın hale geldi. Salgınla mücadele etmek tabii ki önemlidir, ancak karşılığında özgürlüğümüzü bedel olarak vermeye değer mi? Salgını durdurma amaçlı kitleleri gözetlemek ve distopik kabuslar arasında doğru dengeyi bulmak mühendislerden çok politikacıların işidir.

Uygulanacak üç temel kural, bir veba zamanında bile bizi dijital diktatörlüklerden korumada önemli bir rol oynayabilir. İlk olarak, insanlar hakkında – özellikle de kendi bedenlerinde olup bitenler hakkında – veri topladığınızda, bu veriler onları manipüle etmek, kontrol etmek veya onlara zarar vermek yerine bu insanlara yardım etmek için kullanılmalıdır. Kişisel doktorum hakkımda özel şeyler bilebilir. Bu konuda bir beis görmüyorum. Çünkü doktorumun, bu verileri benim yararına kullanacağını düşünüyorum. Bu nedenle, doktorum bu verileri herhangi bir şirkete veya siyasi partiye satmamalıdır.

İkinci kural, gözetlemenin her zaman iki yönlü olmasıdır. Gözetleme yalnızca yukarıdan aşağıya giderse, bu durum diktatörlükle sonuçlanır. Dolayısıyla, bireylerin gözetimini artırdığınızda, eş zamanlı olarak hükümetin ve büyük şirketlerin gözetimini de artırmalısınız. Örneğin,

kriz anlarında hükümetler muazzam miktarlarda para harcarlar. İşte bu noktada fon tahsis süreci daha şeffaf hale getirilmelidir. Ben bir vatandaş olarak, kimin neyi alacağını ve paranın nereye gittiğine kimin karar verdiğini kolayca görmek istiyorum. Paranın, sahibi bakanın arkadaşı olan büyük bir şirkete değil, gerçekten ihtiyacı olan işlere gittiğinden emin olmak istiyorum. Eğer mevcut hükümet, pandeminin ortasında böyle bir denetim sistemi kurmanın çok karmaşık ve zor olduğunu söylüyorsa, buna inanmayın. Ne yaptığınızı izlemek çok karmaşık değilse, hükümetin ne yaptığını izlemek de karmaşık değildir.

Üçüncü olarak, çok fazla verinin herhangi bir yerde yoğunlaşmasına asla izin vermeyin. Ne salgın sırasında ne de bittiğinde. Veri tekeli, diktatörlüğün reçetesidir. Dolayısıyla, pandemiye durdurmak için insanlar hakkında biyometrik veri toplarsak, bu polis yerine bağımsız bir sağlık otoritesi tarafından yapılmalıdır. Ve ortaya çıkan veriler, bakanlıkların ve büyük şirketlerin diğer veri silolarından ayrı tutulmalıdır.

Politikacılara Gelince

2020'nin benzeri görülmemiş bilimsel ve teknolojik başarıları Covid-19 krizini maalesef ki çözemedi. Üstelik bu durum, salgını doğal bir felaketten siyasi bir ikileme dönüştürdü. Veba milyonlarca kişinin canını aldığı anda, kimse krallardan ve imparatorlardan bir şey beklemiyordu. Vebanın ilk dalgasında tüm İngilizlerin yaklaşık üçte biri öldü, ancak bu İngiltere Kralı III. Edward'ın tahtını kaybetmesine neden olmadı. Salgını durdurmak açıkça yöneticilerin gücünün ötesindeydi, bu yüzden kimse onları başarısızlıkla suçlamadı.

Ama bugün insanlık Covid-19'u durduracak bilimsel araçlara sahip. Vietnam'dan Avustralya'ya birçok ülke, mevcut araçların bir aşı olmadan bile salgını durdurabileceğini kanıtladı. Bununla birlikte, bu araçların yüksek bir ekonomik ve sosyal fiyatı vardır. Virüsü yenebiliriz, ancak sonrasında oluşacak zaferin bedelini ödemeye istekli olduğumuzdan tam emin değiliz. Bilimsel başarıların, politikacıların omuzlarına büyük bir sorumluluk yüklemesinin nedeni de budur.

“Salgını durdurma amaçlı kitleleri gözetlemek ve distopik kâbuslar arasında doğru dengeyi bulmak mühendislerden çok politikacıların işidir.”

Ne yazık ki pek çok politikacı bu sorumluluğu yerine getirmekte başarısız oldu. Örneğin, ABD ve Brezilya'nın popülist başkanları tehlikeyi küçümsediler, uzmanları dikkate almayı reddettiler ve bunun yerine komplo teorileri oluşturdular. Sağlam bir federal eylem planı geliştirmediler. Bu nedenle, Trump ve Bolsonaro yönetimlerinin ihmali ve sorumsuzluğu yüzbinlerce aslında önlenebilir ölümle sonuçlandı.

Birleşik Krallık'a baktığımızda, hükümetin başlangıçta Covid-19'dan çok Brexit ile meşgul olduğunu görüyoruz. Johnson yönetimi, tüm izolasyonist politikalarına rağmen, İngiltere'yi gerçekten önemli olan tek şeyden, virüsten izole edemedi. Vatandaşı olduğum İsrail de kötü siyasi yönetimden muzdarip. Tayvan, Yeni Zelanda ve Kıbrıs'ta olduğu gibi, İsrail de aslında, kapalı sınırları ve sadece bir ana giriş kapısı olan Ben Gurion Havaalanı ile bir "ada ülkesidir". Buna rağmen, salgının en yaygın olduğu dönemde Netanyahu hükümeti, yolcuların karantina ve hatta uygun bir tarama olmaksızın havaalanından geçmelerine izin verdi.

Hem İsrail hem de İngiltere daha sonra aşuların yaygınlaştırılmasında ön saflarda yer aldılar, ancak ilk yanlış kararları onlara pahalıya mal oldu. Britanya'da salgın 120.000 kişinin hayatına mal oldu ve ortalama ölüm oranlarında dünyada altıncı sırada yer aldı. Bu arada İsrail, yedinci en yüksek ortalama teyit edilmiş vaka oranına sahip ülke ve felaketle mücadele etmek için Amerikan şirketi Pfizer ile aşı anlaşmasına başvurdu. Pfizer, büyük miktarda değerli veri karşılığında İsrail'e tüm nüfusu için yeterli aşı vermeyi kabul etti, mahremiyet ve veri tekeli ile ilgili endişeler dile getirilse de, vatandaşların verilerinin artık en değerli devlet varlıklarından biri olduğunu gösterildi.

Bazı ülkeler salgın yönetiminde oldukça iyi performans gösterirken, insanlık şimdiye kadar bir bütün olarak pandemiyi kontrol altına almakta veya virüsü yenmek için küresel bir plan hazırlamakta başarısız oldu. 2020'nin ilk ayları, ağır çekimde bir kazayı izlemek gibiydi. Modern iletişim, dünyanın her yerinden insanların önce Wuhan'dan, sonra İtalya'dan ve daha sonra giderek daha fazla ülkeden görüntüleri gerçek zamanlı olarak görmesini mümkün kıldı. Ancak felaketin dünyayı etkilemesini engelleyecek hiçbir küresel liderlik ortaya çıkmadı. Bilimsel araçlar hazırды, fakat siyasi bilgeliğe henüz ulaşılammıştı.

Bütün Dünya İçin Bir Antivirüs

2020'de olanlarla ilgili tartışmalar yıllarca devam edecektir. Yapılacak tüm siyasi argümanlarda, insanlar üç ana esas üzerinde anlaşmalıdırlar.

- Öncelikle dijital altyapımızı korumamız gerekiyor. Salgın sırasında dijital gücümüz bizlere bir kurtuluş yolu verdi, ancak yakın zamanda daha da kötü bir felaketin kaynağı da olabileceğini unutmamak gerekir.
- İkincisi, her ülke kendi halk sağlığı sistemine daha fazla yatırım yapmalıdır. Bu apaçık görünüyor, ancak politikacılar ve seçmenler bazen en belirgin ihtiyacı görmezden gelebiliyorlar.

- Üçüncü olarak, pandemileri izlemek ve önlemek için güçlü bir küresel sistem kurmalıyız. İnsanlar ve patojenler arasındaki asırlık savaşta, cephemiz, her bir insanın vücudunda saklıdır. Bu cephe dünyanın herhangi bir yerinde ihmal edilirse, hepimizi tehlikeye atar. En gelişmiş ülkelerdeki en zengin insanların, en az gelişmiş ülkelerdeki en fakir insanları koruması aslında kişisel bir çıkardır. Çünkü artık, yeni bir virüsün, ücra bir ormanın içindeki yarasadan bir insana geçmesi durumunda, birkaç gün içinde bu virüsün Wall Street'te bulunabileceğini çok iyi biliyoruz.
- Böylesine küresel bir salgın karşısı sistemin temeli, Dünya Sağlık Örgütü ve diğer bazı kurumların yapılanmasında zaten mevcuttur. Ancak bu sistemi destekleyen bütçeler ve politikalar yetersizdir. Yapılması gereken bu kurumları, yalnızca kendisine hizmet eden politikacıların kaprislerine bağlı kalmaktan kurtarmak ve çok daha fazla para vermektir. Bir tür bağımsız küresel sağlık otoritesi, tıbbi verileri derlemek, potansiyel tehlikeleri izlemek, gereken anlarda alarm vermek ve araştırmaları yönetmek için ideal bir platform olabilir.
- Pek çok insan Covid-19'un yeni bir salgın dalgasının başlangıcı olduğundan korkuyor. Ancak yukarıdaki dersler uygulanırsa, Covid-19, ileride oluşabilecek pandemilerin daha az yaygın hale gelmesine vesile olabilir. İnsanlık yeni patojenlerin ortaya çıkmasını engelleyemez. Bu, milyarlarca yıldır devam eden doğal bir evrim sürecidir ve gelecekte de devam edecektir. Ancak bugün insanlık, yeni bir patojenin yayılmasını ve bir pandemi haline gelmesini önlemek için gerekli bilgi ve araçlara sahiptir.
- Yine de Covid-19 2021'de yayılmaya ve milyonları öldürmeye devam ederse veya 2030'da karşımıza daha ölümcül bir salgın çıkarsa, bu ne kontrol edilemez bir doğal felaket ne de Tanrı'nın cezası olacaktır. Bu durum yalnızca insanoğlunun başarısızlığı-daha doğrusu – siyasi bir başarısızlıktır.

Yazının Orijinali: FINANCIAL TIMES

Yazar: Yuval Noah Harari

Çeviri: Büşra Elif Özçelik